

Η ΟΜΟΡΦΙΑ ΜΙΑΣ ΗΘΙΚΗΣ ΑΞΙΑΣ

Ο Χατζόπουλος από τους φίλους και τους εχθρούς του ελογαριάζετο για πολύ παράξενος άνθρωπος.

Οι συμπάθειές του, οι αντιπάθειές του, οι ένθουσιζμοι και οι άποτροπισμοί του, έφαινονταν χωρίς εϊρημό και άκοιλονθία, κατορίτσια τής στιγμής, νευρικότητες, ύστερισμοί.

Πολλές φορές έγινε λόγος να χρησιμοποιηθί ο Χατζόπουλος για κάποιο έργο, που θάπατούσε συστηματική, συνεχισμένη προσπάθεια, λ.χ. τή διεύθυνση μεγάλου περιοδικού ή του Έθνικου Θέατρου ή των σχολικών εκδόσεων του Κράτους. Μά πάντα άκουσα και από τους πύθ στενούς φίλους του, πώς δέν είχαν θεβαίότητα, αν θά μπορούσε να αποπρωθεί με σταθερότητα στο έργο αυτό. "Όσο κι' αν ήταν ένθουσιασμένος στην αρχή, σε λίγο θά τάνζποδογύριζεν όλα.

Άκόμα περισσότερο: Υπήρξαν για μία στιγμή ένθουσιοι, πούγρασαν για τόν Χατζόπουλο, πώς έπρόδωκε τίς ιδέες του από καιροσκοπισμό, και μάλιστα για να πάρη δημόσια θέση.

Και όμως είμα ι βέβαιος, πώς κι' εκείνοι πού τήγρασαν αυτό σε μία στιγμή άνώφελος προσπάθειας διασπουοϋ μιάς άναμφισβήτητης ήθικής αξίας, δέν τόν πίστευαν.

Γιατί οι φίλους και σέχτρούς, περισσότερο πού από τή φιλολογική του έργασία, ένα πράγμα τόν έκανεν άγαπητό στους πρώτους, αξιουσέβαστο στους δεύτερος, ή ήθική του όμορφιά, ή ιδεολογική του άγνότητα. Σάν άρωμα ξεχόνονταν γύρω του ή όμορφιά του αυτή, σαν άρωμα λουλουδιού κρημμένου μέσα σ' άγριαγκάδα, πού έβαζε γύρω του με τούς νευρικούς του μορφασιμούς και τούς ύστερικούς θυμούς του.

Ήταν μέσα σ' όλους ό άγνός και πιστός σε ιδανικά. Σε τριζά μεγάλα ήθικά ιδανικά, πού καθοφετίζονταν και μέσα στην καθαρή λογοτεχνική του ένέργεια, πού δέν την έξετάζω έδώ πέρα, στην άτομική αξιοπρέπεια και στον άποσεβασμό, στο δημοτικισμό και στο σοσιαλισμό. Με τίποτε στη ζωή του, κρημιά στιγμή δέν τά έπρόδωκε. Με όλες του τίς πράξεις τά ύπηρετήσε τόν ιδανικά αυτά, και μέκεινες, πού φαινομενικά, δέν φαίνονται να τά ύπηρετούν. Για τόν πρώτο και τόν δεύτερο εϋτε φαινομενικά δέν ξερω τίποτε, πού να μπορούσε να παρεξηγηθί.

Σε κάποιες στιγμές θυμού του έλεγε : « θά γίνω καθ' ορε υουσι ά ν ο ς ». Ήταν οι στιγμές, πού τόν ξεώργιζαν άσκήμιες από τόν στρατόπεδο των δημοτικιστών.

Για τόν τρίτο, τού κατηγορούν, τόν ότι έγινε διευθυντής τής λογοκρισίας και ύπηρετήσε σε μία τόσο άναπεθιτική λειτουργία τόν σημερινό πολιτικό καθεστώς. Κι' όμως, πόσο μακριά από τήν άλήθεια σέκονταν οι τέτοιοι ήθικολόγοι, άπόλυτοι δήθεν δογματίτες.

Και πόσο αυτός ό λογοτέχνης, ό ποιητής, ό άνθρωπος τήν άπειρών ήταν σύμφωνος με τήν πραγματικότητα και έβαλε σε μία στιγμή, πού ή τ α ν ά ν ά γ κ η, τόν έαυτό του στην ύπηρεσία τής εξέλιξας του τόπου του, πού τόν δρόμο των ιδανικών. Πούδς άλλθινός σοσιαλιστής δέν θά είχε στην ψυχή του, πρώτα

άπ' όλα, μίσος άληθινό και άδιάλαχτο για τήν προσωσισιδή τυραννίδα, πού έτοιμάζονταν να επιδερθί και στην Ελλάδα, παρόλλα προς τήν προσωσική παγκόσμια τυραννίδα πού έτοιμάζεν ό Κάιζερ ;

Και ό Χατζόπουλος, ύπηρετώντας τόν μίσος κατά τής τυραννίδας αυτής και τήν άνάγκη τής άποτροπής τής, έλεγε : « Βάλετέ με να κάνω ό,τι θέλετε, ό,τι είναι άνάγκη, άκόμη και να σκουπίσω τούς δρόμους. Άρκεί να χτυπηθί ό Κονσταντινισμός. Κι' έγινε Διευθυντής τής Λογοκρισίας και ώργάνωσε, αυτός ό ποιητής, μία ύπηρεσία δυσκολώτατη κατά τρόπο ύποδειγματικό. Και όταν πέρασεν ή πρώτη άνάγκη τής ύπηρεσίας του και έδραιώθησε τόν καθεστώς, έφυγε μόνος του, ένώ μπορούσε και τόν παρακάλλουσεν να μείνη.

Ο Χατζόπουλος έμεινε ως τόν τέλος ήθική προσωσικότητα άμόλυπη. Ο πρόωρος κρημός του στοιχίσει περισσότερο ίσως γι' αυτό. Οι φίλοι του κισθάνθηκαν σκληρή τή στέρηση ενός στηρίγματος.

Δ. ΓΑΛΗΝΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Ο ΔΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

Αν ό σύγχρονος θάνατος του Βλάχου και του Κον. τιάκη, όξω από τήν άνθρώπινη μεριά, μάς άφίνει άδιάφορους, ό θάνατος όμως του Κώστα Χατζόπουλου μάς συγκινεί βαθύτατα. Σοφός διάκulos ό πρώτος, δημοσιογράφος άνέκτοπος ό δεύτερος. Ο Χατζόπουλος, λογοτέχνης, δημογράφος. Οι δυο πρώτοι φεύγονε, για να ξεχαστούν σε λίγο όριστικά. Έκείνος δημιουργεί μία θέση ξεχωριστή στη ιστορία τής νεώτερης λογοτεχνίας μας, με τόν πολύτιμο έργο του πού αξίζει έλο τόν ένδιαφέρον τής κριτικής. Άντιπρόσωποι εκείνο μιάς εποχής περασμένης, καταδικασμένης, πού σήνει σιγά-σιγά, για να κατανήσουν σε λίγο άπλή ιστορική άνάμνηση, άντιπρόσωπος τής σημερινής ζωής ό Χατζόπουλος, τής ζωής πού ολοένα πλάθεται με καινούριο ύλικό πού μάς χορηγεί πλούσιζ ή εξέλιξη και πού ολοένα παλεύει για να διμωρφωθεί σε έκφραση και σε μορφή άπόλυτα καλλιτεχνική. Μέσα στα στενά σύνερα ενός βιαστικού άφθου, δέν είναι ό καταλληλότερος τύπος για μία κριτική άνάλυση τού δηγηματογραφικού έργου τού Κ. Χατζόπουλου. Αυτό θά γίνει, και πρέπει να γίνει, μία μέρα από τόν άμερόληπτο κριτικό πού θάγει όλα τά μέσα κι' όλα τήν καλή διάθεση να κοιτάξει τόν έργο του από όλες τίς μεριές, να τόν συγκρίνει, να τόν τοποθετήσει στη θέση πού τού άνήκει, δείχνοντας πούά στοιχίσει από τόν έργο αυτό είναι προσωριμένα να ζήσουνε και πούά είναι καταδικασμένα σε θάνατο. Σήμερα, βιαστικά, και με τή συγκίνηση πού με κατέχει για τόν πρόωρο θάνατο ενός άξίου τεχνίτη και φίλου, πού τού έγω άφιερώνω τόν πρώτο μου ρομάντσο « Στο "Άλμπουρο», χαράζω αυτές τίς λίγες γραμμές για να τονίσω τήν προσωσική μου γνώμη για τή θέση πού νομίζω πώς πρέπει να πάρει στο σύγχρονο Έλληνικό δήγημα. Ο Χατζόπουλος βοήσε τόν δήγημα στην τελευταία περίοδο τής ήθογραφίας. Είναι ή περίοδο τής παρακμής τού είδους αυτού πού ως τόσο μάς έδωσε κάμποσα δείγματα αξία να προσεχτούνε. Τόν δήγημα

μας, ακολουθώντας την εξέλιξη της κοινωνίας μας, είχε αρχίσει να βρίσκει ασφυκτικά τα όρια της ήθογγραφίας. Η ζωή του χωριού, στενή και μαραζόρικη, έδωσε στο δήγημα, τι είχε να δώσει. Μια άλλη ζωή, πλούττερη, αρχίζει να δημιουργείται με τη βιομηχανική και έμπορικη ανάπτυξη του τόπου μας. Η πολυθρόβη ζωή της πόλης, αρχίζει να τραβάει την προσοχή του τεχνίτη. Τα κοινωνικά προβλήματα που γεννιέει ή σύγκρουση των οικονομικών συμφερόντων κ' ή αντίθεση των ήθικων ιδεών, αρχίζουν να γίνονται το άγαπητό θέμα της τέχνης που ζητάει κάτι πιο μεστό, κάτι πιο έντονο, ύστερα από το νερούλιγμα της ειδυλλιακής ήθογγραφίας, που στα τελευταία χρόνια είχε καταντήσει απλή σαχλολογία. Στη μεταβατική αυτή εποχή στέκει το δήγημα του Χατζόπουλου. Πίσω το χωριό, και μπρός ή πόλη. Ο Χατζόπουλος, που μεγάλο μέρος της ζωής του είχε ζήσει στη Γερμανία, στη χώρα που ίσια ίσια ή βιομηχανική εξέλιξη είχε κάνει το μεγαλύτερο θαύμα κ' είχε ιδεί από κοντά και με τα ίδια του τα μάτια το κοινωνικό πρόβλημα να συνταράσσει άγρια τις λαϊκές μάζες και να κλονίζει ολόκληρο το κοινωνικό οικοδόμημα, αυτός, προικισμένος με μάτι διορατικό, φύση ζωντανή, δεν μπορούσε να μείνει ασυγκίνητος, ανεπηρέαστος. Αυτό διακρίνει ίσια ίσια τους ζωντανούς ανθρώπους. Δεν κλείνουν τα μάτια τους προς τη ζωή που απλώνεται γύρω τους ή προσπαθεί να δημιουργηθεί. "Ετσι έκανε ο Βλάχος, και, κάπως λιγώτερο βέβαια, ο Κοντυλάκης. Ούτε είναι δικαιολογία, όπως ακούσαμε από δοκιμολογούς κριτικούς, πως το περιβάλλο κ' οι συνθήκες δεν τον αφήσανε να ιδεί τη ζωή. Την ίδια εποχή και μέσζ στις ίδιες συνθήκες άλλοι γκρεμίσανε τον τοίχο και μέσζ από το χάγισμα είδανε τον ήλιο. "Ετσι ή Χατζόπουλος καταπιάνεται κ' αυτός το ήθογραφικό δήγημα. μα φροντίζει συνάμα να του πλατύνει τα όνορα. Το πλουτίζει και με στοιχειά κοινωνικά. Κρούει την πόρτα στο κοινωνικό δήγημα που μέλλει να σημαίνει το θάνατο στην περίοδο της ήθογγραφίας. Μια καινούρια τέχνη, καινούρια βέβαια για τον τόπο μας, τον ανεξέλιχτο τότε κοινωνικά, θαμποχαράζει. Κ' έπειτα; "Επειτα ή Χατζόπουλος σταματάει απότομα, άπροσδόκητα. Σα δειλιασμένος, σα οστισμένος, σα μετανοημένος στέκεται στη μέση του δρόμου και κοιτάζει. Δεν έχει την τόλμη να γυρίσει πίσω, μα δεν έχει και το θάρρος να προχωρήσει προς το δρόμο που του ανοίγεται πλατύς μπροστά, γιομάτος έλπίδες. Η τιμή του δημιουργού του κοινωνιστικού δηγημάτου προωριζότανε για άλλους. Στο «Φθινόπωρο» που άποτελεί την τελευταία δηγηματογραφική του εμφάνιση, παρουσιάζεται τραβηγμένο; υλότελα από τα θέλητρα της μεσοκλάπτης ψυχολογικής ανάλυσης, έπηρρασμένος άναμρισθήτητα από «Το βιβλίο του μικρού άδερφευ» που είχε μεταφράσει από το Σουηδικό. "Ετσι το δηγηματογραφικό έργο του Χατζόπουλου άπομένει δίχως καθωρισμένο χαρακτήρα. "Ως την τελευταία του στιγμή φαίνεται σα να ψάχνει για να βρει το δρόμο του. Δεν μπόρεσε λοιπόν να δημιουργήσει έναν άρισμένο κόσμο, τον κόσμο του, που άνάμισά του να κινείται λεύτερα και να εκδηλώνεται, πράμα που είναι άπαραίτητο για ένα συγγραφέα, γιατί αυτό ίσια ίσια του καθορίζει το χαρακτήρα. Γιατί από το Χατζόπουλο έλεγε ή πίστη. Η πίστη ή άδία,

που μάς κυριεύει και της δινόμαστε ολάκεροι. Είτανε από το σκαρί των ανθρώπων, που γλήγορα παίρνοννε φρατιά για μια ιδέα και γλήγορα ξεθυμαίνοννε. Από το Μόναχο προσπαθεί να μάς μνήσει σ' ένα οσιαλιστικό δημοτικιστικό σύνδεσμο για να καταντήσει στο τέλος ένας οκληρός άρνητης του οσιαλισμού και να μάς ξαναδώσει πάλε, με κάτι τελευταία ποιητικά του δημιουργήματα την έλπίδα κάποιας έπιστροφής στους παλιούς έρωτές του. Το ίδιο και με τη γλώσσα. Δημοτικιστής με άπόλυτη πίστη, συγκεντρώνει στο περιαιδί ή «Τέχνη» (1898), όλο το μαλλιαρισμό ποίκανε τότε την πρώτη εμφάνισή του, για να καταντήσει με τις τελευταίες άμφιβολίες του, στη δεύτερη έκδοση της «Ιφιγένειας», μια έκδοση γιομάτη από γλωσσικό συντηρητισμό. Σ' αυτό, ένα μεγάλο μέρος από την ευτύχη πέφτει πιθανώτατα και στον Έκπαιδευτικό όμιλο. Η προσέγγισή του στον Όμιλο του στάθηκε ολέθρια, κ' αυτή του δυνάμωσε και του καλλιέργησε όλες τις άμφιβολίες που του είχαν γεννηθεί τώρα τελευταία ως προς το ζήτημα της γλώσσας. Λίγο άκόμα και θά τον ώδηγούσε στον πνευματικό τάφο. Γιατί, όπως παραπονιότανε, δεν μπορούσε πιά να εκδηλωθεί με τη δημοτική, και πότε φοβέριζε πως θά ξαναγυρίσει στην καθαρεύουσα, πότε έλεγε πως το ζήτημα της γλώσσας του έστεικε άδιάφορο γιατί αυτός για ένα μόνο είχε να φροντίσει πιά, πως να δημιουργήσει στίλ. Πώς το έννοούσε αυτό το στίλ, δε μάς άφησε δυστυχώς ή θάνατος να το κρίνουμε σε νεώτερα έργα του. Μένει άκόμα ή ποιητής Χατζόπουλος, ή οσιαλιστής, ή μεταφραστής, άκόμα κ' ή άνθρωπος. Για κάθε μια από αυτές τις όψεις, που είναι άπαραίτητες για να συμπληρωθεί ή εικόνα, θά μιλήσουν οι άλλοι συντάχτες αυτού του φύλλου. Άνακεφαλαλώνοντας, βρίσκω πως ή Χατζόπουλος σα δηγηματογράφος, βρίσκεται στο μεταβατικό εκείνο σημείο, που τελειώνει μια εποχή κ' αρχίζει μια άλλη καινούρια. "Ετσι ή εποχή ζύμωσης πνευματικής και κοινωνικής, που οι ιδέες δεν είχανε καλά - καλά στον τόπο μας άποκρυσταλλωθεί. Αυτή την άοριστία, αυτή τη ζύμωση την βλέπουμε και στο έργο του, που στέκεται τή πολή σα μια έντονη καλλιτεχνική προσπάθεια. Τι θη πώς έδινε άκόμα ή Χατζόπουλος; κ' ά θά μάς έδινε κάτι άνώτερο. Αυτό δεν μπορούμε να το ξαίρουμε, γιατί είτανε ή άνθρωπος που δεν προχωρούσε κοινωνικά, μα όλο κ' άλλαζε, ή, όπως το δικαιολογούσε ή Λίθος, βρισκότανε σε μια άδιάκοπη εξέλιξη, πράμα που δεν είναι κ' άπόλυτα όρθό, γιατί εξέλιξη σημαίνει πορεία προς τα εμπρός πάνω σε ώρισμένη γραμμή. Κι ή Χατζόπουλος ώρισμένη κατεύθυνση δεν είχε. Προσπαθούσε, άναζητούσε. Είχε όμως ένα, σεβασμό προς την Τέχνη του που τον εμπόδιζε να κατεβεί στο ταπεινό επίπεδο του βιομήγανου ή του δημοσιογράφου. Δεν μπορούμε να είπουμε πως με το θάνατό του το δήγημά μας κινυνεύει. Το Ρωμαίικο δήγημα βρίσκεται σήμερα σε άξια χέρια. "Οπως κ' αν είναι, γάνουμε έναν τεχνίτη, που το ταλέντο του και τη μόρφωση του τα χρησιμοποιούσε πάντα για τον έξευρωπόψουδ του μουγλιασμένου ήθογραφικού δηγημάτου και γενικώτερα και με όλη την κάποια οκληρόδα της, νη τη διαμόρφωση μιας στοιργυλεμένης, μοντέρνας πρόζας.